

**GRIGORE BRÂNCUȘ,
UN MARE LINGVIST ȘI PROFESOR
(1929–2022)**

La 1 aprilie 2022 ne-a părăsit, la vârsta de 93 de ani, GRIGORE BRÂNCUȘ, unul dintre marii lingviști ai acestei țări, care mai bine de 65 de ani a acoperit scena lingvistică românească, atât prin forța contribuției sale științifice, cât și prin efectele în timp ale contribuției sale profesionale la Catedra de limba română a Universității din București. Voce inconfundabilă în peisajul lingvisticii românești, extrem de prezent și de activ până în ultimele zile ale existenței sale, profesorul Grigore Brâncuș a lăsat o operă lingvistică remarcabilă, iar, prin îndelungata activitate profesională, a contribuit la formarea a numeroși lingviști, în special din școala lingvistică bucureșteană. Ca membru corespondent al Academiei Române (din 2006), apoi membru titular al Academiei Române (din 2011) și ca director onorific al Institutului de Lingvistică „Iorgu Iordan – Al. Rosetti” (din 2017), Grigore Brâncuș a fost una dintre personalitățile cu maximă recunoaștere științifică, bucurându-se de cele mai înalte distincții ale momentului.

1. GRIGORE BRÂNCUȘ – PROFESORUL

Pe Grigore Brâncuș l-am avut profesor încă din anul I de facultate, D-sa făcând parte din grupul minunat de profesori care au făcut ca tinerețea noastră universitară, într-o epocă nesigură și apăsătoare, să fie plină de bucurii științifice și intelectuale. Nu l-am avut la disciplina de Istorie a limbii române, cum era de așteptat, ci la disciplina de Morfologie a românei contemporane.

Și deși ne aflam în perioada structuralismului „dur”, caracterizată, doctrinar, prin ireconcilierea sincroniei cu diacronia și prin supremația cercetărilor de tip sincron, profesorul Brâncuș făcea o notă cu totul discordantă, examinând fenomenele lingvistice ale românei contemporane în strânsă conexiune cu cele de tip dialectal, cu cele de tip popular, cu cele de tip istoric și caracterizând româna actuală ca pe un fenomen de tip dinamic, în mișcare și în variație. Cursul-carte din 1976, destinat flexiunii verbului în româna contemporană (*Limba română contemporană. Morfologia verbului*, Tipografia Universității București, 1976), dă măsura acestei investigații cu totul speciale. Nenumărate sunt incursiunile în aspectele dialectale ale românei, în cele de tip istoric, în cele ale limbajului popular, atunci când acestea servesc la înțelegerea fenomenelor de română actuală. Este o investigație care

premerge cu mult timp cercetările lingvistice actuale, când limbile sunt examinate simultan din perspective diverse, sincronice și diacronice, tocmai pentru a adânci investigația privind funcționarea extrem de complexă a unei limbi.

Peste câțiva ani, profesorul Brâncuș a revenit la cursul „de suflet”, *Istoria limbii române*, pe care cu multă știință de carte și deosebită plăcere didactică l-a ținut neîntrerupt până la vârsta de 75 de ani. Generații și generații de studenți, masteranzi și doctoranzi s-au format sub atenta și savanta supraveghere a profesorului Brâncuș. Cursul-carte *Introducere în istoria limbii române*, I (2002), cu capitole fundamentale precum: originile limbii române, trăsăturile românei comune, dialectele sud- și nord-dunărene, contacte cu limbile vecine (slavă, maghiară, turcă, greacă), elemente de fonetică istorică, este un exemplu remarcabil de sinteză didactică, impresionantă prin claritate, informație exactă, îngemănarea informației generale cu noutățile proprii, astfel că și astăzi, după mulți ani, rămâne un curs de căpătâi pentru studenți și nu numai.

L-am avut profesor și la cursul opțional de albaneză, unde am avut privilegiul ca doi ani universitari să-i fiu studentă într-o grupă frecventată adesea de numai doi studenți. Am înmagazinat o informație lingvistică imensă și diversă, căci discuțiile noastre priveau toate domeniile lingvistice, iar profesorul era extrem de generos în a ne furniza cât mai mult material. Din această perioadă (anii 1959-61) datează o relație specială pe care am avut-o cu profesorul Brâncuș în tot restul vieții: m-am simțit, fără ca D-sa să-mi fi spus ceva vreodată, apreciată și apărută, atât în calitatea sa de șef de catedră (1972–84, 1990–96), cât și în cea de prodecan (1970–72) și nu e puțin lucru, când ești tânăr, să știi că există cineva „administrativ” de înaltă calitate profesională care nu te va judeca niciodată incorect.

2. GRIGORE BRÂNCUȘ – LINGVISTUL

Domeniile predilecte au fost numeroase: istoria limbii române și gramatica istorică a limbii române, concordante româno-albaneze, vocabularul autohton al limbii române și albanistică, dialectologie nord- și sud-dunăreană, toponimie și onomastică, lexicologie (istoria cuvintelor), lexicografie, etimologie, limbă literară și istoria lingvisticii, descrierea morfologică a românei actuale, predarea limbii române pentru străini, editare filologică de text. Din această simplă enumerare, apare ca evident faptul că direcțiile de cercetare au fost multiple, profesorul fiind unul dintre cercetătorii cu preocupări și interese diverse, neîncătușați într-o unică direcție de cercetare. Tot de la început trebuie remarcată și bogăția numerică a cercetărilor (în bibliografia „selectivă” din 2010, datorată profesorului Brâncuș însuși, găsim 130 de titluri, cărți și articole fundamentale, și nu sunt toate!).

2.1. Demn continuator al profesorului său, Alexandru Rosetti, Grigore Brâncuș și-a asumat deschis sarcina continuării și slujirii ideilor științifice ale profesorului

înaintaș, propunându-și, ca și acesta, ca domeniu predilect, studiul istoriei limbii române. Profesorul Brâncuș a fost unul dintre cercetătorii capabili să investigheze diverse compartimente ale istoriei vechi, de la cele fonetice (vezi studiile remarcabile despre istoria consoanelor „h” și „ș” sau despre rotacismul lui „n”), la cele lexicale (vezi elemente de vocabular și, în special, vocabularul autohton) sau la cele de gramatică (vezi istoria numeralului românesc sau a supinului etc.).

Domeniul în care profesorul Brâncuș s-a impus ca nume singular în istoria lingvisticii românești, cu cercetări recunoscute internațional, a fost cel al substratului traco-dac și, strâns legat de aceasta, al concordanțelor româno-albaneze (privind schimbările fonetice, paralele gramaticale și de vocabular, paralele frazeologice și de expresii comune etc.). Bun cunoscător de albaneză, cu lecturi serioase în domeniu, dar și cu proprii cercetări de albanistică (vezi genul neutru sau valoarea aoristului în albaneză), cercetător extrem de prudent în analiza faptelor de substrat, ca și profesorul său Alexandru Rosetti, în contrast evident cu exuberanța dacistă a lui Hasdeu și a altora, profesorul Brâncuș a elaborat capitolul cel mai consistent și cel mai convingător asupra substratului limbii române. Avem dimensiunile reale ale valorii acestui rezultat în lucrarea *Tratatul de istorie a limbii române*, vol. I, Editura Univers Enciclopedic Gold, 2018, unde un capitol amplu (32 de pagini) este destinat substratului, cuprinzând, pe de o parte, prezentarea surselor (directe și indirecte) pentru cunoașterea limbii dacilor, iar, pe de alta, inventarul faptelor (sigure și probabile) atribuite substratului. Multe dintre faptele inventariate (fonetică, morfologie, lexic, sufixare) sunt rezultatul unor cercetări proprii, iar altele sunt recunoscute ca aparținând substratului numai după o atentă și riguroasă re-analiză.

2.2. Cartea *Istoria cuvintelor* (ediția I –1991; ediția a II-a, mult extinsă – 2004) prezintă istoria a 52 de cuvinte din lexicul fundamental de origine latină, dar și 2–3 formații autohtone și vechi slave, ajungând, prin nenumăratele relaționări pe care le face, la analiza unui total de peste 100 de cuvinte românești fundamentale. Plecând de la analize de detaliu, cartea a dat răspunsuri la întrebări fundamentale, precum: unitatea limbii române, continuitatea și stabilitatea ei, tendințele generale ale românei etc. Impresionantă prin conexiunile pe care le stabilește (cu istoria externă, cu folclorul, etnologia sau istoria creștinismului), extrem de agreabilă ca informație și ca stil, cartea *Istoria cuvintelor* este una dintre cele mai accesibile și, în același timp, și cele mai savante ale profesorului.

2.3. Interesul pentru lexicografie și etimologie a fost continuu, manifestându-se atât prin recenzii și discuțiile substanțiale pe marginea importantelor dicționare apărute de-a lungul vremii, cât și prin operațiile de redactare propriu-zisă și/sau de revizie a etimologiilor pentru DLRM, pentru DLR și pentru noul DLR (apărut în 2022). Frecvențele „note etimologice”, răspândite în întreaga sa activitate în revistele de specialitate, stau și ele mărturie a acestui continuu interes.

2.4. Preocupările în domeniul dialectologiei au fost numeroase și datează de la începutul activității sale de cercetare, predominante fiind cele referitoare la graiul din Oltenia, pe care l-a vorbit și pe care l-a examinat cu mândrie sub diverse aspecte (să se vadă, de exemplu, celebrul studiu despre perfectul simplu în graiul oltenesc). Dar și alte graiuri (cel muntenesc, în special), precum și dialectele sud-dunărene (mai ales, dialectul aromânesc) au intrat în sfera sa de investigație. Datorăm profesorului Brâncuș admirabile recenzii la monografiile dialectale, la atlase și glosare dialectale, analizele sale acoperind un material dialectal imens.

2.5. Istoria limbii literare și istoria lingvisticii au intrat și ele în sfera de interes a profesorului, cu cercetări asupra limbii scriitorilor din secolul al XIX-lea: Barbu Paris Mumuleanu, Costache Negruzzi, Eminescu, Maiorescu, dar și anterior secolului al XIX-lea, cu cercetări asupra sintaxei frazei în *Istoria hieroglică* a lui Dimitrie Cantemir. Mari savanți-lingviști precum: Cipariu, Philippide, Capidan, Șăineanu și, în mod deosebit, Hasdeu au atras atenția profesorului, cu analize profunde asupra concepției lor lingvistice.

Interesul pentru opera lingvistică și istorică a lui Hasdeu, atracția nemărginită pentru figura savantului, cu care împărțea în comun pasiunea pentru substrat, au determinat apariția unor excelente ediții filologice destinate operei lui Hasdeu. *Etimologicum Magnum Romaniae*, în trei volume 1972, 1974, 1976, *Istoria critică a românilor*, 1984, reeditare în 1999, sau antologia *Perit-au dacii?*, 2009, sunt exemple de ediții filologice de mare întindere și de mare rigoare științifică. Datorăm profesorului Brâncuș creșterea interesului pentru opera lui Hasdeu, dar și un impuls special dat revigorării unei școli de editare științifică de text filologic din secolul al XIX-lea.

Nu trebuie uitată o carte recentă din 2014, lucrare minunată destinată analizei limbii lui Marin Sorescu din ciclul „La Liliaci”, analiză pusă sub semnul „expresiei populare” în opera scriitorului.

2.6. Deși preocupările profesorului Brâncuș au fost predominant diacronice, descrierea morfologică a românei actuale s-a bucurat și ea de titluri semnificative. Studiul despre sufixul *-ez* la neologisme (1975), despre productivitatea conjugărilor (1976), despre tendințele în morfologia românei actuale, cu raportul dintre formele de prezent „tare” și de prezent „slab” (1976), despre pluralul neutrelor în româna actuală (1978), despre pluralul femininelor neologice (1985) sunt cercetări de vârf, cu observații și concluzii care își păstrează neștirbită valabilitatea după decenii și decenii de la publicare.

Preocupările sale pentru româna contemporană s-au materializat și într-un excelent manual de învățare a românei de către străini, conceput, întâi, în 3 volume (prima ediție 1978, 1980, 1981), redus ulterior la unul singur, cu ediții succesive, din 1991 până în 2003. Manualul, avându-l drept coordonator și coautor pe profesorul Brâncuș, a dominat decenii întregi predarea limbii române studenților

străini, care intra, ca și astăzi, sub controlul administrativ și științific al Catedrei de limba română, unde șef de catedră era profesorul Brâncuș. Destinația specială a manualului a determinat criterii noi de selecție a faptelor, perspectiva contrastivă și comparativă, precum și cea a frecvenței faptelor în uzul lingvistic actual devenind primordiale în selecția și descrierea românei contemporane.

3. Cu ocazia sărbătoririi profesorului la împlinirea vârstei de 90 de ani¹, afirmam (și repet cu ocazia acestui necrolog) că profesorul Brâncuș face parte din fondul „de adâncime” al existenței mele, contribuind substanțial la devenirea mea ca lingvist și ca profesor. Profesorul „a plecat” dintre noi, dar rămâne prezent printr-o operă întinsă și inconfundabilă, precum și prin zestrea științifică și amintirile puternice lăsate elevilor săi.

Gabriela Pană Dindelegan
Academia Română

¹ Este vorba despre comunicarea prezentată în Aula Academiei Române, 20 martie 2019, cu ocazia sărbătoririi academicianului Grigore Brâncuș la împlinirea a 90 de ani, publicată în Gabriela Pană Dindelegan, *Dinamică și variație. Studii de gramatică*, II, București, Editura Academiei Române, p. 159–163. Numeroase dintre realizările științifice și profesionale ale lingvistului Grigore Brâncuș, inventariate și analizate cu acel prilej, sunt reluate, ca omagiu postmortem, în necrologul de față.